

mak için Rus yönetimi de 1880'lerin başında bölgede okul açma faaliyetine katıldı. Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti kısa zamanda Filistin'de yirmi beş mektep kurdu. Bunların içinde Nâsıra'da bir erkek öğretmen okulu (1886), hemen sonrasında Beytülâhm (Beytlehem) yakınlarında Beyt Jala'da açılan kız öğretmen okulu da vardı. Diğer misyoner ilkokullarında olduğu gibi bu okullarda da hıristiyan öğrenciler eğitim görüyordu. Eğitim dili Arapça olmakla birlikte Rusça ikinci dil olarak müfredata girdi (Hopwood, s. 137-157). Kudüs XIX. yüzyılın ikinci yarısında Filistin'in en önemli eğitim merkezi haline geldi. Yerli cemaatler ve misyonerler tarafından açılan okul sayısı otuz beşe ulaştı, bu okullarda 150 civarında öğretmen faaliyet gösterdi (Khalidi, s. 49). Bu rakamlara yahudi okulları dahil değildir. Okullarda eğitim ücretsizdi ve katılım oranı oldukça yüksekti.

Filistin'de Osmanlı yönetiminin okul açma faaliyeti misyoner okullarının açılmasından sonraki dönemlere rastlar. Kudüs'te ilk misyoner okulunun kurulmasından yirmi yıl sonra belediye başkanı Yûsuf Ziyâ el-Hâlidî'nin özel gayretleri sonucunda 1868'de bir rüşdiye kuruldu (Makârîyûs, VII/8-9 [1883], s. 472). Bu girişimleri aynı yıl Nablus'ta, 1873'te mutasarrıfının özel çabalarıyla Akkâ'da yeni rüşdiyelerin açılması takip etti (Somel, s. 115). Fakat bu hususta en büyük çaba II. Abdülhamid döneminde harcandı. 1882'de el-Halîl'de, 1887'de Gazze'de, 1889'da Yafa'da, 1891'de Nâsıra'da ve 1894'te Taberiye'de birer rüşdiye açıldı. Bâbîâlî'nin bu dönemdeki önemli eğitim girişimlerinden biri de imparatorluğun merkezî yerlerinde inşa edilen ve lise seviyesinde eğitim veren idâdîlerin bu bölgede de kurulmasıdır (a.g.e., s. 120). Bir idâdî, 1889'da Kudüs'ün eski kesiminde görkemli binasıyla eğitime başladı (a.g.e., s. 121; Fortna, s. 136). 1895'te diğer bir idâdî Akkâ'da, bir yıl sonra üçüncüsü Nablus'ta açıldı. 1913'te Kudüs'teki idâdî sultânîye dönüştürüldü.

Bu girişimler, Bâbîâlî'nin devlet okulları aracılığıyla kendi eğitim anlayışını Filistin'de daha yaygın hale getirme yolunda attığı bilinçli adımlardır. Fakat bu okullardaki eğitim standartları, hem misyoner okullarıyla hem de yerli hıristiyan gruplarının okullarıyla güçlü bir rekabet gösteremedi, zaman zaman onların gerisinde kaldı (Avad, s. 260). Ayrıca idâdîlerde eğitim dili Türkçe olduğundan öğrenci katılımı düşük oldu. Bölgedeki Osmanlı vatandaşları pek çok müslüman Arap bu durum-

dan bir çıkış yolu bulmak için gayret gösterdi. Hem yabancı okullarla rekabet edebilecek seviyede hem de Arap dilini ve kültürünü besleyecek şekilde öğretim veren özel okullar açmayı düşündü. Bunlardan Şeyh Muhammed Sâlih 1906'da Kudüs'te Ravzatü'l-maârif adlı okulu açtı. Modern bir müfredatla ve Arapça eğitimi ile yola çıkan bu okul önemli sayıda öğrenci çekmeyi başardı. Kudüs'te Halîl es-Sekâkîni'nin öncülüğünde işe başlayan bir grup eğitimcinin kurduğu el-Medresetü'd-düstûriyye müfredatında Arapça'ya ve Arap kültürüne özel vurgu yaptı, modern bir eğitim programı uyguladı, önemli sayıda öğrencinin katılımını sağlamayı başardı, ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kapandı. Bu dönemdeki son bir okul açma girişimi, 1915'te bölgedeki Dördüncü Ordu kumandanı Cemal Paşa'nın teşebbüsüyle Kudüs'te gerçekleştirildi ve müfredatında modern konuların yanı sıra panislâmist bir anlayışla İslâmî konulara da ağırlık veren Selâhaddin-i Eyyûbî Külliyye-i İslâmiyyesi adlı bir yüksek okul açıldı (bölgede el-Külliyyetü's-Salâhiyye diye bilinir). Bu okul kısa zamanda Kudüs'te bir üniversite şeklinde rağbet gördü. Savaş yıllarında açılmasına rağmen Filistin'in çeşitli yerlerinden öğrenciler bu okula akın etti. Fakat I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte kapandı.

Lübnan ve Filistin'de XIX. yüzyılda bölgenin kendi iç dinamiklerinden ziyade dışarıdan gelen etkilerle şekillenen eğitim ve öğretimdeki modernleşmenin uzun yıllar bölge halkı arasında var olan toplumsal uyum ve kültürel birliğin zarar görmesi pahasına gerçekleştiği söylenebilir. Her misyoner grubu açtığı okulda kendi dinî inancını ve öğretisini yaymaya, yer yer mahallî kültürel bazı unsurlara yer verse de kendi dilini ve kültürünü öğretmeye çalıştı. Ayrıca bu eğitim ve öğretim mekanizmaları bölge halkı arasında düşmanlığı tetikleyecek tarzda oluşturuldu. Farklı din ve mezhep inancına sahip kesimlerde gittikçe derinleşen ayrışma ve bölünmeler meydana geldi. Sonuçta okuma yazma oranı yükselip halk daha eğitilmiş hale gelmekle birlikte bölge daha da zayıfladı; XX. yüzyılda görüldüğü gibi dış tehdit ve baskılara karşı koyamaz hale geldi.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Richter, *A History of Protestant Missions in the Near East*, New York 1910, s. 191; R. D. Matthews – M. Akrawi, *Education in Arab Countries of the Near East*, Washington 1949, s. 217-296, 407-515; A. L. Tibawi, *British Interests in Palestine, 1800-1901: A Study of Religious and Edu-*

cational Enterprise, London 1961, s. 95, 229; A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age: 1798-1939*, London 1962, s. 223; Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon*, London 1965, s. 139, 140; Abdülazîz M. Avad, *İdâretü'l-'Osmaniyye fi vîlâyeti Süriyye*, Kahire 1969, s. 260; D. Hopwood, *The Russian Presence in Syria and Palestine, 1843-1914*, Oxford 1969, s. 137-157; Esed Rüstem, *Lübânî fi 'ahdî'l-mutasarrıfiyye*, Beyrut 1973, s. 108-109; L. T. Fawaz, *Merchants and Migrants in Nineteenth-Century Beirut*, Cambridge 1983, s. 2, 129; Hikmet Beg Şerif, *Târîhu Tarâblus eş-Şâm min aqđemi ezmaniha ilâ hâzîhi'l-eyyâm* (nşr. Münâ Haddâd Yeken – Mârûn İşâ et-Hûrî), Trablusşam 1407/1987; M. Strohmeier, *al-Kulliyâ aş-Şalâhiya in Jerusalem: Arabism, Osmanism and Panislamism in Ersten Weltkrieg*, Stuttgart 1991, s. 5-69; a.m.f., "Muslim Education in the Vilayet of Beirut, 1880-1918", *Decision Making and Change in the Ottoman Empire* (ed. C. E. Farah), Lanham 1993, s. 215-243; A. Schölch, *Palestine in Transformation: 1856-1882* (trc. W. C. Young – M. C. Gerrity), Washington 1993; Ali Akylıdz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 228-230; Selçuk Akşin Somel, *The Modernization of Public Education in the Ottoman Empire: 1839-1908*, Leiden 2001, s. 96, 115, 120, 121; B. C. Fortna, *Imperial Classroom: Islam the State and Education in the Late Ottoman Empire*, Oxford 2002, s. 50-53, 136; R. H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform: 1856-1876* (trc. Osman Akınhay), İstanbul 2005, s. 119-179; Şâhin Makârîyûs, "al-Ma'ârif fi Süriyâ", *el-Muktetaf*, VII/8-9, Kahire 1883, s. 278, 385-391, 465-476, 529-537; Atilla Çetin, "Maarif Nâzırı Ahmed Zühüdî Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *GDAAD*, sy. 10-11 (1981-82), s. 189-220; a.m.f., "II. Abdülhamid'e Sunulmuş Beyrut Vilâyetindeki Yabancı Okullara Dâir Bir Rapor", *TK*, XXII/253 (1984), s. 316-324; D. J. Cioeta, "Islamic Benevolent Societies and Public Education in Ottoman Syria: 1875-1882", *IQ*, XXVI/1 (1982), s. 45, 46.

BUTRUS ABU-MANNEH

XX. Yüzyıl. Lübnan ve Filistin. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Lübnan'da kurulan Fransız işgal yönetimi, özellikle hıristiyan kültürünün öne çıkarıldığı Fransızca eğitim veren okullar açarak sömürgeci hedefleri doğrultusunda bir eğitim siyaseti takip etti. Eğitim programlarında İslâm-Arap kültürünün izlerinin silinmeye çalışıldığı bu dönemde müslüman halk genellikle çocuklarını bu okullara göndermiyordu. 1930-1940 yılları arasında Fransız okullarındaki toplam hıristiyan öğrenci sayısı 34.758 iken müslüman öğrenci sayısı 2507 idi. Fransız okullarına alternatif olarak 1930'lu yıllardan 1950'ye kadar Beyrut ve Sayda'da Makâsîd Cemiyeti tarafından ilk ve orta dereceli 103 okul faaliyete geçirildi. Yine bu dönemde Trablus'ta Dârü't-terbiye ve't-tâ'limi'l-İslâmî'nin kurduğu erkek ve kız okulları, Dürziler'ce tesis edilen Beytülhik-

me ve İrfan cemiyetlerinin Beyrut ve Cebelilübnan bölgelerinde açtığı okullar yanında Ca'ferîler'e ait el-Cem'iyetü'l-hayriyye, el-Cem'iyetü'l-âmiliyye, Cem'iyetü'z-zehrâ gibi kurumlarca da Beyrut ve Sûr şehirlerinde okullar kuruldu. Sünnî müslümanlarca 1933'te açılan el-Külliyetü'ş-şer'iyye imam, hatip ve din öğretmeni yetiştirme amaçlı lise seviyesinde eğitim veriyordu. Ezher Üniversitesi'nde öğrenim görmüş Lübnanlılar'ın hocalık yaptığı bu kurumdan mezun olanlar yüksek öğrenimlerine Mısır'da devam etmekteydi. 1920'den 1950'li yıllara kadar Lübnan'da eğitim veren yüksek öğretim kurumları XIX. yüzyılın ikinci yarısında temelleri Amerikan misyonerleri tarafından atılan Beyrut Amerikan Üniversitesi ve Cizvit misyonerlerinin 1875'te kurduğu Saint Joseph Üniversitesi'dir. Bu dönemde her iki üniversiteye bağlı yeni fakülteler açıldı. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde 1924 yılında kızlara mahsus bir fakülte, ayrıca Protestan din adamlarınca yönetilen Yakınoğlu İlahiyat Fakültesi açıldı (1932). Bu fakülteler zaman içinde Amerikan Üniversitesi'nden ayrılıp bağımsız kurumlara dönüştü. Yine bu devirde (1927) daha sonra Balamand Üniversitesi adını alacak olan Lübnan Güzel Sanatlar Akademisi tesis edildi.

Bağımsızlığın ardından Beyrut ve Trabluşşam'da 1951'de açılan iki devlet lisesiyle yeni bir dönem başladı ve devlet okullarının sayısı hızla arttı. Bu tarihten sonra kurulan hükümetler, Lübnan'da yaşayan bütün grupların değerlerini esas alan bir millî eğitim politikası çerçevesinde eğitim faaliyetlerini sürdürmeye çalıştı. Lübnan'da halen eğitim ve öğretim süresi ilkokulda altı, ortaokul ve lise de üçer yıldır. 2006-2007 öğretim yılında 777 ilkokulda 450.566, 1244 ortaokulda 193.129, 719 lisede 123.310 öğrenci okumaktaydı. Okul öncesi eğitimden yararlanan öğrenci sa-

yısı 150.872 idi. Kozmopolit dinî-mezhebî yapı ve siyasî istikrarsızlıklar yüzünden Lübnan eğitim kurumları içinde çok önemli bir yere sahip olan özel okullardaki öğrenci sayısı devlet okullarına göre her zaman daha fazla oldu. Nitekim 2006-2007 öğretim yılında üniversite öncesi eğitim kurumlarındaki toplam öğrenci sayısının % 64'ü özel okullarda okumaktaydı. Ülkede millî üniversiteler dönemi 1953'te kurulan Lübnan Üniversitesi'yle başlar. Bu üniversiteyi 1960'ta Mısır'ın desteğiyle kurulan Beyrut Arap Üniversitesi takip etti. Çalkantılı iç ve dış gelişmeler, özellikle yaşanan iç savaş diğer eğitim kurumları gibi üniversitelerdeki eğitimi kalitesini de etkiledi. Ancak 1989'da imzalanan Tâif Antlaşması'nın ardından gelen nisbî istikrar dönemi Lübnan yüksek öğrenim hayatını yeniden canlandırdı, yeni fakülteler ve üniversiteler açıldı. 2007 yılı verilerine göre Lübnan'da yirmi sekiz üniversite, değişik alanlarda on iki bağımsız fakülte, enstitü ve yüksek okul faaliyet göstermektedir. Bu kurumlardaki toplam öğrenci sayısı 160.364'tür. Tek devlet üniversitesi olan Lübnan Üniversitesi'nin değişik şehirlerdeki kırk yedi fakültesinde 72.961 öğrenci okumaktadır. Öğrenci sayısı bakımından bu üniversiteyi Beyrut Arap Üniversitesi, Saint Joseph Üniversitesi ve Beyrut Amerikan Üniversitesi izlemektedir. Bunların dışındaki belli başlı yüksek öğrenim kurumları arasında Notre Dame Üniversitesi, İmam Evzâi İslâmî İlimler Fakültesi, Saint Esprit Kaslik Üniversitesi, Lübnan İslâm Üniversitesi ve Balamand Üniversitesi sayılabilir. Devlet okullarında ve dinî kurumlarca kurulup finanse edilen -okul öncesi ve ilkokul seviyesinde- bazı özel eğitim kurumlarında eğitim parasızdır. Üniversite öncesi devlet okullarında öğrenim dili Arapça'dır. Özel okullarda ve üniversitelerde Arapça'nın yanında Fransızca ve İngilizce okutulmaktadır. 2004 yılı verileri-

ne göre Lübnan'da okur yazar oranı % 88 olup bunların % 93'ü erkek, % 83'ü kadındır.

Filistin. Eylül 1918'de İngilizler tarafından işgal edilen Filistin topraklarında kurulan İngiliz yönetiminin başlangıcında (Temmuz 1920) Filistin'deki toplam 171 ilköğretim ve lise seviyesindeki eğitim kurumunda sadece 10.662 öğrenci kayıtlı bulunuyordu. Sömürgeci emellerini gerçekleştirmek için bölge halkından kendileriyle iş birliği yapabilecek kişilerin eğitilmesine öncelik veren İngilizler bu maksatla yeni okullar açtı. Uyguladıkları eğitim programlarının diğer bir hedefi ise Filistin halkının İslâm-Arap medeniyetiyle olan bağlarını ve millî duygularını zayıflatarak bu topraklar üzerinde kurulması için söz verdikleri yahudi devletinin kültürel alt yapısını oluşturmaktı. İşgal yönetimi sonuna gelindiğinde Filistinliler'in eğitim gördüğü resmî kurumların sayısı 555'e, öğrenci sayısı 103.000'e ulaştı. Aynı dönemde genel nüfus içinde Araplar'ın yarısı kadar bir nüfusa sahip olan yahudilerin okullarında kayıtlı öğrenci sayısı 108.875 idi. Bu denge-sizlik, eğitim için ayrılan bütçenin çoğunun yahudi okullarına ve değişik hristiyan mezheplerince kurulan özel okullara ayrılmasından kaynaklanıyordu. Bu durum, yahudi ve hristiyanlar arasında eğitimli insan sayısının müslüman Araplar'a göre daha çok artmasına yol açtı. Bunun önüne geçebilmek amacıyla kurulan Yüksek İslâm Konseyi ile Cem'iyetü'l-İslâhî'l-İslâmiyye, Cem'iyetü'ş-şübbânî'l-İslâmiyye gibi derneklerin ve zengin kimselerin çabalarıyla özel okullar kurulduysa da maddî imkân-sızlıklar ve yeterli öğretmen bulunamaması bu okulların etkisini sınırladı. 1922'de sayıları kırk iki olan bu özel okullarda 11.952 öğrenci okurken 1945'te okul sayısı 135'e, öğrenci sayısı 22.500'e ulaştı. İngiliz yönetimi döneminde ilköğretim sekiz yıl, lise dört yıl olarak uygulanmaktaydı. Okul çağındaki çocukların % 67'si bir eğitim kurumuna gitme imkânından yoksundu. İlköğretime başlayan öğrencilerin ancak % 2'si lise öğrenimine devam edebiliyordu. Öğrenciler lise eğitimi sonunda Kudüs'teki el-Medresetü'r-reşîdiyye (sosyal bilimler, kuruluşu 1904), el-Külliyetü'l-Arabiyye (sosyal bilimler, tıp, mühendislik, kuruluşu 1918) veya Ma'hedü'l-hukûk'ta iki yıllık yüksek öğrenim görüyordu. Yahudilerin Kudüs'te 1925 yılında İbrânî Üniversitesi kurmasına izin veren İngilizler'in Filistinliler'e bu hakkı tanınamaları yüzünden mezunların çok az bir kısmı Mısır, Lübnan ve İngiltere'deki üniversitelerde öğrenimlerine devam etme imkânı bulabiliyordu.

Beyrut'ta
Saint Joseph
Külliyesi

İngiliz yönetiminin sona erdiği, Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti'nin kurulduğu 1948 yılından 1967 Arap-İsrail savaşına kadar Batı Şeria ve Gazze ile çok sayıda Filistinli mültecinin yaşadığı Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye'de Filistinliler'e yönelik eğitim ve öğretim faaliyetleri, daha çok Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Yardım ve Çalışma Grubu tarafından organize edildi. Bunun yanında mültecilerin yaşadığı ülkelerin Eğitim bakanlıklarına bağlı kuruluşlar ve özel eğitim kurumları eğitim faaliyetlerine destek verdi. 1948 savaşı sonunda İsrail sınırları içinde kalan Filistinliler, İsrail Eğitim Bakanlığı kontrolündeki resmî ve özel okullarda okudu. 1967 yılı itibarıyla Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Yardım ve Çalışma Grubu idaresindeki ilk ve orta dereceli okullara devam eden öğrenci sayısı 189.910 idi. Aynı yıl İsrail Eğitim Bakanlığı kontrolündeki 192 ilkokulda 56.946, on beş lisede 2809 öğrenci okumaktaydı. Bu dönemin eğitim sisteminde okul öncesi eğitim bir yıl, ilköğretim altı yıl, ortaöğretim ile lise üçer yıl olarak düzenlenmişti. Liseyi bitiren öğrenciler değişik Arap ülkelerindeki üniversitelere devam edebiliyordu. İsrail sınırları içindeki Arap okullarında ise okul öncesi eğitim (bir yıl) ve ilköğretim (sekiz yıl) zorunlu olup dört yıllık lise eğitimini tamamlayan öğrenciler İsrail'deki üniversitelerde ya da Arap ülkelerinde yüksek öğrenim görebiliyordu. İsrail yönetimindeki okullarda kalitesiz bir eğitim verilmesi sebebiyle Filistinliler kendi özel eğitim kurumlarını kurmak için çaba gösterdilerse de birkaç istisna dışında başarılı olamadılar.

İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'yı işgal ettiği 1967 savaşı sonrasında Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulduğu 1994 yılına kadar Filistin'de eğitim ve öğretim tamamen İsrail hükümetinin kontrolüne girdi. İsrail yönetimindeki Filistinliler'in nüfusundaki

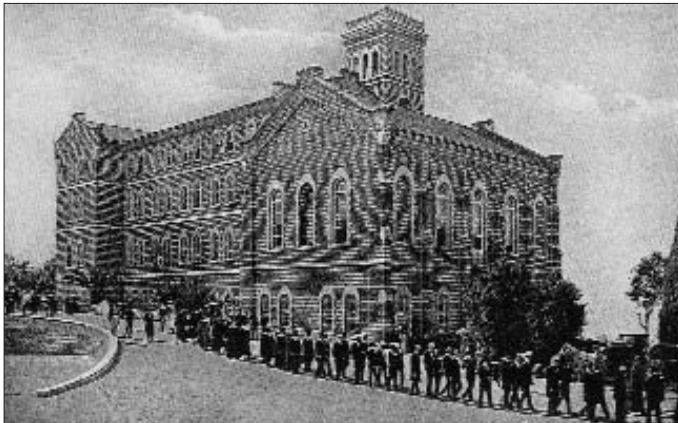
artışa paralel olarak eğitim kurumlarının sayısı artsa da bu dönemde Filistin eğitim kurumları kalite açısından en karanlık günlerini yaşadı. Komşu ülkelerdeki mülteciler ise Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Yardım ve Çalışma Grubu tarafından yönetilen eğitim kurumlarında nisbeten daha seviyeli bir eğitim görmekteydi. Bu devirde olumlu sayılabilecek tek gelişme 1973'te Beytülahm Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlayan ve 1994 yılı itibarıyla sayıları sekize ulaşan Filistin üniversitelerinin varlığıdır. Batı Şeria ve Gazze'de İsrail işgalinin sona erdiği 1994 yılında İsrail Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim ve lise seviyesindeki kurumların sayısı 1080, Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Yardım ve Çalışma Grubu idaresindeki okul sayısı 254, özel okulların sayısı 135 idi.

Filistin Özerk Yönetimi, ilk günlerden itibaren Millî Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı bünyesinde Eğitim Programları Geliştirme Birimi'ni kurdu ve millî bir eğitim stratejisi belirlemek amacıyla çalışmalara başladı. 1998'de hazırlanan eğitim programları Filistin'de bütün özerk bölgelerde uygulamaya konuldu. Yeni eğitim hedeflerinin ve müfredatın oluşturulması sırasında Filistin'in Arap-İslâm medeniyetine aidiyeti öne çıkarıldı. Bağımsız Filistin Devleti'nin kuruluşunu sağlayacak nesillerin yetiştirilmesi eğitimin temel hedefleri arasında yer aldı. 2007-2008 öğretim yılı itibarıyla sayıları 1615 olan on yıllık ilköğretim kurumlarında 957.831, sayıları 815 olan iki yıllık liselerde 140.126 öğrenci bulunmaktaydı. Bu okulların yanında Birleşmiş Milletler Filistinli Mülteciler Yardım ve Çalışma Grubu'na ait 286 okul faaliyetini sürdürmekte, çeşitli vakıf ve şahıslarca kurulan 276 özel okul da Filistinliler'in eğitimine katkı sağlamaktadır. İsrail sınırları içinde yaşayan Filistinli ilköğretim ve lise seviyesindeki 475.000 öğrenci de bu ül-

kenin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Arapça eğitim veren okullara devam etmektedir. 2007-2008 öğretim yılında Filistin Özerk Bölgesi'nde bulunan üniversite sayısı on iki, lisans düzeyinde eğitim veren bağımsız fakülte ve enstitü sayısı on iki, iki yıllık yüksek okul sayısı on dokuzdur. Bu kurumlardaki öğrenci sayısı 156.578, yüksek lisans ve doktora yapan öğrenci sayısı 5168, meslekî ve teknik eğitim veren yüksek okullardaki öğrenci sayısı 12.972'dir. Üniversitelerin başlıcaları Gazze İslâm Üniversitesi, Beytülahm Üniversitesi, Birzeit Üniversitesi, Gazze el-Ezher Üniversitesi, Necâh Üniversitesi ve Kudüs Üniversitesi'dir. Filistin'de eğitimin önündeki en büyük engel İsrail-Filistin sorunudur. 2002-2004 yılları arasında İsrail'in saldırıları sebebiyle Filistin eğitim sisteminin uğradığı maddî hasar 10 milyon doları aşındır. Bu süre içinde çok sayıda öğretmen ve öğrenci hayatını kaybetti. Aynı yıllarda İsrail tarafından kapatılan Filistinliler'e ait okul sayısı 1289, bu süre içinde tahrip edilen okul sayısı 489'dur. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Filistinliler arasında 1948'de % 15 olan okuma yazma bilenlerin oranı 2006 yılında % 93'e çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyn el-Kuwetî, "et-Ta'limü'l-İslâmî fi'l-medarisi'r-resmiyye fi Lübnân", *Lübnân ve't-terbiyetü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1401/1981, s. 51-78; Muhammed Hallâc, "et-Terbiye ve't-ta'limü'l-Filistîniyyân fi'l-arâzi'l-muhtelle", *eş-Şa'bü'l-Filistîni fi'd-dâhil*, Beyrut 1990, s. 127-147; Adnân el-Emîn, *et-Ta'lim fi Lübnân: Zevâyâ ve meşâhid*, Beyrut 1994, s. 173-192; Münir Beşşûr, "et-Ta'limü'l-âli fi Lübnân fi'l-mesâri't-târîhi", *et-Ta'limü'l-âli fi Lübnân*, Beyrut 1997, s. 15-94; a.mlf., "et-Terbiye ve't-ta'lim fi Filistin ba'de'n-Nekbe (1948-1985)", *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1990, III, 79-155; İsmâ M. Şibârû, *Cem'iyetü'l-makâşidü'l-hayriyyeti'l-İslâmiyye fi Beyrût (1295-1421 H./1878-2000 M.)*, Beyrut 2001, s. 27-46, 53-62; A. Kaufman, *Reviving Phoenicia, in Search of Identity in Lebanon*, New York 2004, s. 109-121; Fahim Issa Qubain, *Education and Science in the Arab World*, New York 2004, s. 345-398; Ömer Cemil Neşvân, *et-Ta'lim fi Filistin*, Amman 2004, s. 71-106, 134-174, 216-253, 265-315; Mustafa Murâd ed-Debbâğ, "et-Ta'lim fi Filistin fi 'ahdi'l-intidâb", *el-Mevsû'atü'l-Filistîniyye*, Beyrut 1990, III, 34-78; *Delilü't-ta'limi'l-âli fi Lübnân li'ş-âm 2008* (<http://www.higher-edu.gov.lb/arabic/Guides/Guide%20HE%20arabic%202008.pdf>) (çevrimiçi 10/10/2009); *en-Neşretü'l-işşâ'iyye fi Lübnân li't-ta'limi'l-âli li'l-âmi'd-dirâsi 2006-2007* (http://www.crdp.org/CRDP/Arabic/ar-statistics/STAT_AR/2006_2007/statistics20062007_Ar.htm) (çevrimiçi 10/10/2009); *ed-Delilü'l-işşâ'i es-senevi li't-ta'limi'l-âli, 2007-2008* (<http://www.moe.gov.ps/stats/Daleel%202007-2008.pdf>) (çevrimiçi 15/10/2009).

Beyrut
Amerikan
Üniversitesi

ERTUĞRUL BOYNUKALIN